

OPPOSITION VED BENT ROSENBAUMS DISPUTATSFORSVAR
5. maj 2000, Aarhus Universitet

Jacob L. Mey

Bent Rosenbaum: *Tankeformer og talemåder. En undersøgelse af skizofrenes udsigelse, tankeforstyrrelse og kommunikation*. Multivers, 2000. 200 kr.

1. Indledning

Bent Rosenbaums afhandling indeholder 343 sider, herunder 30 med tekstmateriale (Appendiks, betydelig forkortet i forhold til den oprindelige udgave af disputatsen), et indeks (både person- og sags-), en litteraturliste, samt et 15 siders resume på engelsk.

Indledningsvis vil jeg bemærke, at bogens titel (med bedømmelsesudvalgets samtykke) er blevet ændret fra den oprindelige udgaves *Skizofreni og udsigelse: En undersøgelse af skizofrenes tankeforstyrrelser* til den nuværende, hvor der tillige lægges vægt på 'kommunikation', og hvor det skizofrene bliver sat i anden række, så at sige, nemlig i undertitlen. Selve titlen gør sig også bemærket ved sin ikke helt gennemførte parallelisme: *tankeformer*, men *talemåder*: det første led handler om former for tanke, mens det andet led henviser til måder at tale på – en detalje, jeg vender tilbage til senere.

Endvidere bør det bemærkes, at afhandlingens sigte er både beskrivende og praktisk, idet der tages højde for forklaringshypoteser som samtidig lader sig operationalisere. Dette er utvivlsomt et af afhandlingens store fortrin, idet den bortset fra dens videnskabelige betydning, også fremstår som et stykke praktisk håndværk til brug for dem, der til daglig beskæftiger sig med psykisk syge mennesker. Dette aspekt vil jeg vende tilbage til under sidste punkt.

Afhandlingen har, i kraft af denne målsætning, karakter af et grænseoverskridende arbejde, idet den bevæger sig ind i områder som normalt ikke dyrkes i sammenhæng, og når de gør, så er syntesen ofte skævtvreden i den ene eller den anden retning. Når det gælder psykiatrien, taler psykiateren tit forbi lingvisten eller semiotikeren, mens de sidstnævnte ofte slet

ikke kan forstå, hvor psykiatrien vil hen med sine dunkle udsagn, som til tider kan minde om selve den galskab, hvis tale det er dens pligt at tyde. I andre tilfælde igen bliver den psykiatriske tale undfanget i et miljø, der snarere må karakteriseres som naturvidenskabeligt i stedet for humanistisk. (Her kan man selvfølgelig fremhæve, at meget af moderne, især formal eller formalistisk sprogvidenskab også havner i denne grøft, ligesom selvste Freud og mange af hans samtidige, i tidens ånd, jo havde naturvidenskaben som deres store forbillede).

Jeg opfatter derfor præses' ønske om at udskifte titlen som en slags programmerklæring, hvorved han vil manifestere for os, at han indskriver sig i en mere *humanistisk* orienteret forskningstradition. Det drejer sig om at forstå mennesket i dets tanke- og talepraksis, samt i dets ønske om at kommunikere. Som en anden kendt psykiater, amerikaneren Paul Watzlawick, sagde en gang i tresserne: »One cannot not communicate« – ligegyldigt om man af uafhængige, kliniske grunde må stemple tanken som forstyrret, og talen som skizofren (Watzlawick m.fl. 1967).

Dette sidste fører os straks ind i et af afhandlingens hovedspørgsmål, nemlig om det er muligt at opstille objektive, operationaliserbare kriterier for, hvorvidt en bestemt person kan karakteriseres som skizofren, og gøre dette på grundlag af hans eller hendes sproglige produktion. Her deler vandene sig, både blandt klinikere og blandt de sprogfolk, der har beskæftiget sig med psykotisk sprogbrug. For nogle er der ingen tvivl om hvad der er 'tossesnak', som det jo hed i folkemunde engang; andre går til den anden yderlighed og fremhæver at selv blandt såkaldt normale mennesker er det muligt at finde træk, som under gunstige omstændigheder måske kunne danne grundlag for en indlæggelse. Med andre ord, vi er alle sammen lidt skizofrene, de skizofrene er det bare for meget. Det er for øvrigt en kendt sag at psykiateren under samtalen med en patient må vogte sig for ikke at blive fanget af den forrykte tale; jeg husker at selve præses engang fortalte, hvordan han under en samtale med en patient var lige ved at tro at de væsener, hun mente at kunne observere under hans stol (»trisker og svilter«; Rosenbaum & Sonne 1979:50), også virkelig var der: han kunne i hvert fald ikke lade være lige at kigge efter, som han berettede for mine studenter og mig i en time, vi havde om hans bog *Der er et bånd der taler!*

2. Sproget og udsigelsen

Sprogets rolle i psykologi og psykiatri er et meget debatteret emne, og den er også fremtrædende i nærværende afhandling. På side 115 læser vi:

... sprogets semantiske komponent, dvs. sprogets indholdsmæssige side (betydning og basale kognitive skemata og dets reference til vir-

keligheden uden for sproget) [er] umiddelbart en del af psykiaterens arbejdsområde.

Og videre (med en reference til lingvisten Peter Harders disputats fra 1996):

Psykiateren må arbejde med en indholdssyntaks: en struktur af betydninger, der kombineres i sætninger og fortællinger.

Her lægges der altså op til en sprogfortolkning, der har sine rødder i den klassiske problemstilling om 'reference': hvad hentyder sproget til i virkeligheden? Virkeligheden ligger uden for sproget, og vi må finde ud af, hvordan forholdet er mellem de to, for ikke at fare vild, enten i sproget eller virkeligheden (det er, som bekendt, det de skizofrene gør).

Men (som præses selv gør opmærksom på i det følgende), sproget er mere end en referenceramme. Sproget er handling; når vi taler, handler vi. Og tale- eller sproghandlingen foregår altid i en social kontekst, som præses også fremhæver (s. 115). »Saying is doing«, citerer han John Lyons for (s. 142), og han gør opmærksom på, at en sproghandling altid er motive-ret af »at ville den anden noget« (ibid.)

Jeg kan ikke lade være at fornemme en vis modsigelse her. På den ene side er psykiaterens arbejdsområde 'semantikken', eller som præses siger, en 'indholdssyntaks' hvorved de betydningsbærende størrelser er sat sammen på en meningsfuld måde, mens der på den anden side er tale om en *aktivitet*, som omfatter både den talende og den tiltalte.

Dette sidste moment er af den allerstørste betydning netop i den psykiatriske situation, hvor der på den ene side må regnes med, at psykiateren er 'den der véd', og følgelig også ved, hvordan verden forholder sig til sproget, mens patienten på sin side er en nødvendig betingelse for, at psykiateren kan løse sin opgave. Jeg citerer:

Den talende engagerer sig selv og den anden i en bestemt form for givning ... hvor 'gaven' er: indholdet af deres tanker, informationer, eller meddelelser i mere eller mindre specifikke former. (s. 142)

Lad mig konkretisere problemstillingen ved at inddrage det for afhandlingen centrale begreb *deiksis*. Deiksis har at gøre med 'henvisning' (som det græske ord jo antyder: 'pege på'), og denne henvisning er bundet til den talendes rum. Ud-sigelsen ud-går fra den talende som 'origo' (Bühler), men den kommer først i stand gennem en *intersubjektivitet* i et fælles-skabt 'deiktisk rum'.

Dette deiktiske rum er ikke noget, der udelukkende er givet ved at den talende kalder sig et 'jeg', som har forbindelser til et 'her' og 'nu', som den tiltalte må acceptere som givet. Tværtimod er den tiltaltes accepteren

og aktive bekræftelse af den talendes koordinater en nødvendig betingelse for skabelsen af det deiktiske rum. Det deiktiske rum kommer altså kun i stand ved et samarbejde (ligesom det for øvrigt gælder sproghandlinger i almenhed; dette vender jeg tilbage til under punkt 2). Som det siges i afhandlingen (s. 175): »Deiksis-funktionen forudsætter, at den anden handler«.

Det, som jeg imidlertid vil fremhæve som mere problematisk er følgende:

Når det kan siges at det karakteristiske ved skizofrene forstyrrelser i tanke og tale er, at patienten »mister orienteringen med hensyn til deiktiske markeringer af samtalerummet« (s. 177), og at denne forstyrrelse måske kan føres tilbage til, at der er sket en afsporing i den tidlige etablering af det deiktiske rum (»en forstyrret deiksis-funktion, diagnosticeret i barnealderen [som] genfindes på et senere tidspunkt i livet som en sproglig forstyrret deiksis«; s. 176), hvordan er det så muligt at opnå den fælles handlen psykiater og patient imellem, og at realisere det sproglige samarbejde som resulterer i, at »et fælles-logisk [deiktisk, JM] rum rejser sig« (s. 177) – det rum, som er en forudsætning for, at udsigelsen kan finde sted og 'legaliseres'?

Jeg tror, at nøglen til problemets løsning ligger i den måde, man opfatter de sproglige handlinger på. Det ville være interessant at høre præses' syn på denne sag, specielt hvad angår modsætningen mellem 'reference' og deiksis som 'virkelighed' og som 'fælles-skabt rum'.

3. Det deiktiske rum og 'corporaliteten'

Som forklaret ovenfor, baserer deiksis sig på en persons nærværelse i et tidsligt-rumligt perspektiv, fra hvilket han eller hun kan agere, og interagere med sine medmennesker. Denne inter-aktion er til en stor del sproglig, men dermed er ikke alting sagt. Sproghandlinger er ikke blot sproghandlinger; de er 'talehandlinger' (speech acts), som udgår fra en *talende krop*. Med andre ord, de er kropshandlinger; omvendt er, som præses selv siger (s. 244), »den motoriske ageren [og inter-ageren, min tilføjelse, JM] i sig selv en talehandling«.

Jeg indskyder her en lille belærende parentes: den evige diskussion mellem lingvister, om det skal hedde 'talehandling' (*speech act*, som Austin og Searle oprindeligt definerede den) eller 'sproghandling', er i virkeligheden et pseudo-problem, om man forstår termerne rigtig. Men ofte bliver denne forskel brugt for at score en rent lingvistisk pointe: 'talehandling' skulle være for snævert, idet den ikke refererer til sproget som sådant, som jo også omfatter skrift. Men hvis man opfatter 'tale' (som jeg gør) som fællesnævner for al sproglig interaktion i et 'korporligt' rum (jf. præses' udtryk 'corporalitet', som jeg vender tilbage til), og som en hand-

ling, der er snævert forbundet med kroppens motorik (jf. ovenfor anførte citat), så er denne skelnen ikke nødvendig: enhver sproghandling er i princippet en handling der enten udspringer af talen, foregår i talen, eller også kan omsættes til tale; her har vi altså titlens *talemåder*.

Hvad er det så som er problemet her? Simpelthen det, at i afhandlingen bliver den sproglige interaktion entydigt fikseret til *talen* (eller sproget), uden inddragelse af de (øvrige) kropslige funktioner. Når der tales om 'emotionalitet' (og det samme må vel gælde de kropslige aspekter af interaktionen overhovedet), så bemærkes det at den »ikke er fælles forankret, som sproget« (s. 207). Jeg vil derimod hævde, at *al* interaktion er 'fælles forankret' – ikke i sproget, men i kroppen, den talende krop, »le corps parlant«, som den amerikanske semiotiker Shoshana Felman (1980) kalder det.

Hvad er så denne 'talende krop', og hvordan adskiller den sig fra det, der kaldes 'corporalitet' i afhandlingen (f. eks. s. 194)?

Lad mig tage det sidste først. Præses synes i denne sag ikke helt at være sikker på, hvordan han vil fortolke kroppen og dens rolle i udsigelsen. På den ene side tager han kroppens rolle 'konkret' (s. 193: »direkte ... kropsudtryk«); det er denne krop som funderer og garanterer f. eks. opbygningen af det 'maternelle rum' (ikke maternal!), som på s. 192, hvorfra jeg citerer:

Udsigelsen fødes i virkeligheden i et interagerende krop-omverden møde, hvori der opstår en form, der i kraft af ... deiktiske mekanismer gør udsigelsen synlig og virksom. Krop-omverden mødet er drægtig med udsigelsens form, kunne man med en Merleau-Ponty parafrase sige.

Og afhandlingen fortsætter med at understrege at man ikke i udsigelsen kan tale om noget der er mere kropsligt end noget andet:

Hele vejen igennem er begge komponenter til stede [nemlig på den ene side det biologiske, på den anden side det, som jeg vil kalde det 'åndelige', dvs. det kulturelle, sproglige, kommunikative, lingvistiske osv.] (ibid.; mine tilføjelser)

Så vidt er vi ikke uenige, præses og jeg. Men når det kommer til at udforme denne dobbelthed i praksis, synes jeg at der i afhandlingen lægges meget liden vægt på selve kropsligheden, som forklæder sig som en metaforisk størrelse, et 'chiffer', som præses siger, eller et abstrakt symbol kaldt '(inter)-corporalitet'. (s. 104)

Når han omtaler forløbet i de syv komponenter, som hans udsigelsesmodel består af, hedder det at

Hele gennemløbet fra komponent 1-5 er en dynamisk virkende struktur i hovedet på den talende. (s. 206; min udhævelse)

Og det nytter ikke noget at indvende at hovedet jo sidder på en krop; i denne sammenhæng skal 'hovedet' læses som en metafor for det tankemæssige, begrebslige, netop ikke-kropslige; og her har vi så titlens *tankeformer*.

Grunden til, at jeg anholder dette punkt og går lidt i dybden her er, at den senere tids udvikling inden for pragmatikken (hvorom mere i afsnit 3) har vist en betydelig og mærkbar drejning i retning af det, man kalder *embodiment*, eller 'kropsliggørelse'. Talehandlinger består ikke blot af talen; en stor del af det talte indhold 'foruddiskonteres' og opfølges af kropssprog. Ganske vist har 'body language' som sådan været kendt i mange år, men lingvisterne har ikke villet røre ved emnet: de syntes at det var lidt for konkret, og måske en smule for snavset til at figurere i deres abstrakte analyser af sproglige former (jf. at Edward T. Halls banebrydende bøger fra tresserne først for nylig er blevet 'genopdaget' af lingvister og kommunikationsforskere). Men *dette* 'body language' (eller 'silent language', som Hall også kalder det) har været studeret næsten udelukkende som et akkompagnement til talen; det samme gælder studiet af 'gestures', gestus eller kropsbevægelser overhovedet, som indtil nu, stort set, har været retorikkens domæne (i den seneste tid også reklamefolkene).

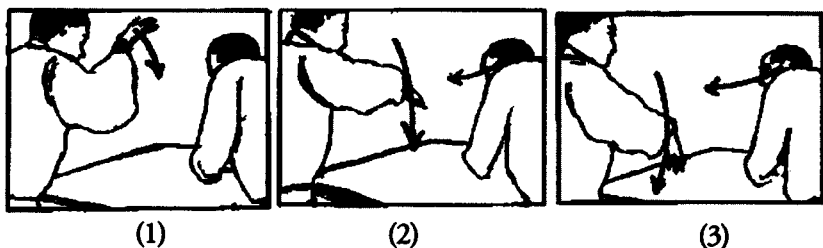
Netop når det gælder ko-konstruktionen af det deiktiske rum, er det vigtigt at holde sig for øje at 'corporaliteten' er mere end blot en semiotisk størrelse. Kropslighedens betydning i den psykiatriske forskning har været en smule forsømt, efter at det 19. århundredes forsøg på at determinere og 'aflæse' psykologiske og psykotiske træk ved reference til en bestemt kropslig fremtrædelsesform stort set var slået fejl; man kan tænke på frenologien, på Lombrosos karakteristik af forbrydertyper, eller endog på Kraepelins fire hovedtyper af psykologisk 'lægning'. Den fornyede interesse i 'corporalitetet', forstået som *embodiment*, har da heller ikke til formål at opstille nye klassifikationer; dens ærinde er at finde ud af, *hvor meget* af diskursen i virkeligheden og i princippet allerede fra første færd er kropslig, og *hvordan* denne kropslighed ytrer sig i diskursen.

Lad mig som eksempel nævne det arbejde, som den britiske kommunikationsforsker Satinder Gill, sammen med sine japanske kolleger, for nylig har udført omkring kroppens rolle i konversationsmekanismerne (Gill et al. 2000). Det er velkendt at konversation, langt fra at være en tilfældig, vildtvoksende aktivitet som folk hengiver sig til i mangel af bedre, i virkeligheden er et strengt organiseret, jeg ville næsten sige 'orkestreret', forløb (for at låne et bakhtinsk udtryk). Specielt har opmærksomheden været henledt på det man kalder 'turn-taking', dvs. det skifte i konversationsretning, der foregår hver gang taler bliver til lytter og lytter bliver til taler (eller mulig taler). Visse regler og signaler har været diskuteret, og hypoteser dannet, som kan hjælpe til at forklare denne tilsyneladende anarkis-

tiske, men i virkeligheden højst regelbundne menneskelige aktivitet. Og som Gill et al. har kunnet konstatere, er kroppen i al konversation ikke blot en ikke-‘silent’, men tilmed en meget ‘talende’ og synlig partner.

Betragt i denne forbindelse Fig. 1, 2, og 3 (fra Gill et al. 2000: 104-106). Man ser hvordan de to samtaltende partnere bevæger sig omkring hinanden i deres dialog som dansere i en balletforestilling. Hvad de siger, bliver ikke blot *ledsaget* ved kropsbevægelser; selve kroppen ‘taler’: den manifesterer en accept, en afvisning, eller en bryden ind i konversationen (en ‘turn-taking’). Kroppen kan tilmed forudsige et nært forestående skifte i konversationsretningen, som f. eks. når den ene part bevæger kroppen ind i det fælles deiktiske rum, for så at sige ‘forføre’, eller tvinge, modparten til at overlade taleturen til sig.

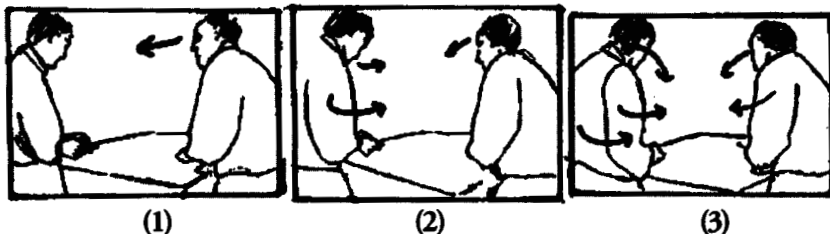
Fig. 1: Forførelse

B Yeh ((pause)) | and it allows water to get through
 {B gestures up and down with his hand and
 A looks up}
 A Get through that's right

B: CA:confirm
 B: BM:attempt-contact (1-3)
 A: CA:confirm

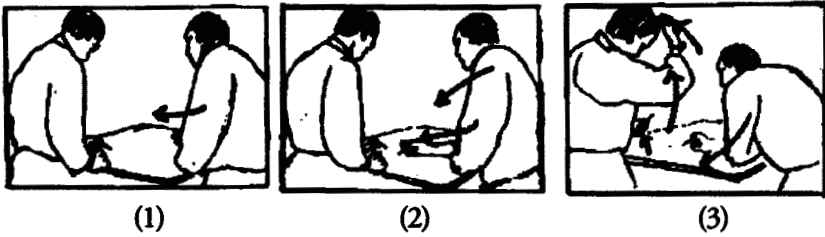
Fig. 2: Kontakt

A I mean the geometry will tell us
 whether we can get parking bay five
 and six and two bays of five each, if between
 {looks at B}
 there and there we can't actually get
 {B turns body closer towards A and table}

A: CA:Suggest
 A: BM:attempt-contact(1-3)
 (2-3)

Fig 3: Turtagning

- B** You could start the trim from the corner couldn't you. If you had trees something in your paving something in the paving that cuts
- A** [A moves his hand in]
Blut looking at it from a very practical point
{A's elbows go down on the table, B moves back}
of view if people getting if you get out of the car here
how do you get to the office, . . .

- B:** CA:Suggest
A: BM:Take-turn(1-2)
A: CA:Suggest

[Figurerne omhandler noget så banalt som en diskussion mellem to arkitekter, en ældre (til højre, A) og en yngre kollega (til venstre, B) om, hvordan de skal indrette en parkeringsplads for den ny kontorbygning, de er ved at tegne.]

Jeg kan ikke gøre mig fri for den tanke at studiet af disse bevægelser kan være af stor betydning for en bedre forståelse ikke blot af udsigelsen og dens modellering, men også af selve den måde hvorpå den psykiatriske samtale forløber. Kroppens udsigelse er ikke blot et epifænomen, en led-sagelse til talens udsigelse: den er en af dens integrerende dele.

4. Tale og handling

Det sidste punkt, jeg vil fremhæve i forbindelsen med afhandlingens måde at gribe det sproglige an på, har at gøre med grammatikken (eller syntaksen, om man vil følge den amerikanske skik at omtale alt syntaktisk som grammatisk og vice versa).

Jeg blev lidt overrasket, da jeg læste på afhandlingens side 175, at »den tidligste deixis-udøvelse ... fungerer i en syntaktisk funderet krop.« (udhævelserne i originalen). Ja, men er ikke deixis, og specielt det deiktiske rum, funderet i mere end det syntaktiske? Er det at sætte syntaksen som begyndelsespunktet for den deiktiske organisation ikke det samme som Chomsky-lingvisterne har prøvet: nemlig at udlede hele grammatikken

(inklusive semantikken) af nogle simple syntaktiske 'deep structures'? (Læg for øvrigt igen mærke til, at 'krop' her åbenbart ikke er andet end en metaforisk størrelse, ikke en virkelig *menneskekrop*).

Andre steder finder vi lignende udtryk for hvad jeg vil kalde en slags 'grammatik-fiksering' hos præses, som når han på s. 115 omtaler »den sociale virkeligheds situation, hvori *sprogets sætningsindhold* kommer til udtryk« (min fremhævelse). To spørgsmål i denne forbindelse: først, hvorfor er det givet at sprogets *indhold* nødvendigvis er knyttet til sætningsformatet? Og for det andet, hvor kommer dette sætningsindhold fra? Er det semantikens 'deep structure' som på mirakuløs vis foldes ind i den syntaktiske overfladestruktur, i overensstemmelse med det generativistiske heksekøkkens velkendte opskrifter?

Jeg vil lade disse spørgsmål ligge til lidt senere, og i stedet for undersøge et andet aspekt ved lingvistikken (eller 'grammatikken'), nemlig dens forhold til det, der nu om stunder kaldes *pragmatik*.

Helt siden Descartes har det været en uskreven lov i vesterlandsk tænkning at begreberne skulle udformes som »*idées claires et distinctes*« (hvis vi ellers kan tro på, at Descartes virkelig skrev dette på fransk, hvilket er mildest talt usikkert, men også temmelig ligegyldigt).¹ Den rationalistiske sprogteori, hvortil også Chomsky og hans skole bekender sig (jf. Chomsky's tidlige værk *Cartesian Linguistics*; 1964) forfægter en deskriptivisme, hvis foreløbige yderpunkt (zenit eller nadir?) var nået i københavnerskolens grundlægger, Louis Hjelmslevs, livsværk: skabelsen af en absolut 'ren' teori om sproget, der ikke forudsætter andet end sine egne præmisser, og fremstår som et komplet deduktivt system uden modsigelser af nogen art. Det gode ved sådan et system er, at absurditeterne springer straks i øjet, så som det faktum, at der i det hjelmslevske sprogsyn ikke findes noget der hedder en 'sætning'. Eller jævnfør at man i Finland, da jeg som ung student kom derop i halvtredserne, stadig væk omtalte min professors nylig stedfundne besøg dér, og specielt hans gæsteforelæsning, i hvilken han havde gjort sig umådelig upopulær ved at fortælle de stakkels finner at deres sprog ingen vokaler havde. 'Det var inte klokt', var min talsmands besindige kommentar til dette super-strukturalistiske tøjeri.

Men tilbage til sætningen. Præses geråder i de samme vanskeligheder som hans berømte lingvist-forgænger Noam Chomsky, som måtte ty til et kunstgreb à la en Doctor Miraculix for at blæse liv i sine døde grammatiske knogler – eller skulle vi måske snarere her tale om en 'act of God', ikke ulig den som Profeten Jehezkiel var vidne til i Megiddo-dalen? Hvis sætningen skal have en betydning, kan denne ikke uden videre udledes af

¹ Tak til Hartmut Haberland, som gjorde mig opmærksom på Descartes/Cartesius' noget ambivalente forhold til sit modersmål som transportmiddel for sine tanker.

den syntaktiske struktur, men må føjes dertil ved en eller anden sindrig, men teoretisk uunderet operation (Hjelmslev brugte udtrykket 'tilforordning', Chomsky taler om 'application', men der er tale om det samme).

Præses påberåber sig Saussures velkendte distinktion mellem *langue*, sprogets system, og *parole*, sproget som det bruges (jf. s. 116, hvor han nævner »... opdeling[en] i 'talen som sprog' (lingvistikens område) og 'talen som sprogbrug' (pragmatikkens, psykologiens og psykiatriens område)«. Men problemerne løses ikke derved, og dilemmaet: syntaks eller ej? henstår uforløst. Thi, som Frans Gregersen, i sin skarpsindige analyse af Hjelmslevs forhold til Saussure, gør det klart, ingen, ikke en gang Saussure (eller måske netop ikke Saussure), har nogensinde gjort det begribeligt for os, hvordan vi kommer fra *langue* til *parole*, fra sprogsystem til sprogbrug.

Som et nødvendigt korollarium af det cartesianske syn på videnskabens metodik kommer hertil, at (selv om man ved en overnaturlig hjælper fik tildelt en 'tilforordning', en maskine som kunne forvandle syntaks til semantik), så ville intet være vundet derved. For hvordan skal man så beskrive det, der foregår i denne 'black box'? (Det er for øvrigt interessant, at udtrykket 'black box' netop er blevet populært gennem Chomsky, som i sine første værker udtrykkeligt appellerede til denne metafor som en forståelsesmodel for den abstrakte grammatik eller syntaks; 1957).

Vi synes at køre lige luk ind i en beskrivelsens blindgyde, som et naturligt endepunkt for enhver teori der baserer sig på en omdannelse af et konkret livsindhold til abstrakte, beskrivbare størrelser, der kan ordnes (og tilforordnes) i (til) et formelt system af algebra-agtige ligninger (som i Chomsky's forskellige 'grammars' (regular, finite-state, context-free, context-sensitive, transformational, osv.) og Hjelmslevs lingvistiske algebra, 'glossematikken'. Alle disse systemer bygger på en procedure der baserer sig på en analyse og klassificering af de mindste elementer, det være sig morfemer, glossemer, eller endog fonemer, afhængigt af hvilket mønster man vil følge i sin beskrivelse. For at nå til disse beskrivbare elementer må der foretages en idealisering og essentialisering af det faktisk foreliggende. I modsætning hertil kan pragmatikken ses som et forsøg på at vende tilbage til 'the basics', nemlig sprogbrugeren og hans eller hendes omgang med sproget, for at stille det enfoldige, men alt-afgørende spørgsmål: 'Hvad sker der egentlig, når folk taler sammen?' Eller, for at parafrasere den engelske filosof John Langshaw Austin, af mange betragtet som pragmatikkens fader: 'What are people doing with their words?' (Austin 1962) – en *eksistentiel* og pragmatisk problemstilling, der er diametralt modsat den *essentialistiske*, syntaktiske beskrivelsesmodel for sprog som Chomsky er mester for. (Man er fristet til et hjertesuk à la Kipling: »And ne'er the twain shall meet ...«).

Rigtig nok kommer afhandlingen flere gange ind på pragmatikken og dens betydning for analysen af det skizofrene sprog, men jeg tror ikke,

præses helt har klarhed over alle de muligheder, en pragmatisk analyse rummer. Dette siger jeg *sans malice*, idet jeg mener, at præses' omtale af pragmatiske spørgsmål i bogen i virkeligheden begrænser sig til nogle mindre interessante fænomener, set i en større sammenhæng, nemlig, den teknik, som folk benytter sig af når de styrer deres konversation i de 'rigtige baner': turn-taking og 'face', begreber som er nedarvet henholdsvis fra etnometodologi og sociologi, men som ikke har egentlig lingvistisk eller pragmatisk relevans, set ud fra vores problemstilling.

Blandt de tre forudsætninger, som præses påberåber sig i forbindelse med den oprindelige udformning af udsigelsesmodellen (1979) finder vi, i tillæg til psykoanalysens og den strukturelle semiotiks præmis, også en pragmatisk, som dog siges at have »primært betydning for forståelsen af ordudveksling, det vil sige ordskiftet som bærende for dialogens betydning« (s. 181). For mig at se er dette en meget snæver afgrænsning af det, der er pragmatisk relevant i en samtalsituation (uanset om vi beskæftiger os med normale eller med 'tankeforstyrrede' deltagere). Pragmatikken må kunne anvendes på en mere frugtbar måde i den udvidede udsigelsesmodel, som afhandlingen baserer sig på; jeg tænker her specielt på de uløste problemer der knytter sig til spørgsmålet om, hvem der har magten i en samtalsituation, og hvilke underliggende præmisser som skal være opfyldte for at en samtale overhovedet kan komme i gang.

At begrænse pragmatikkens betydning enten til det, som der i 'Conversation Analysis' sættes fokus på under hovedrubrikkerne 'turn taking' og 'floor', eller til det som Halliday kalder de pragmatiske funktioner (»at bruge sprog til at opnå bestemte mål som udvirkes ved at påvirke andres handlinger og holdninger i relation til omverden«; citeret s. 204) er at lukke øjnene for det potentielle, som en pragmatisk anskuelsesmåde har for at tolke og dechifrere den skizofrene tale. Man kan her for eks. tænke på, hvordan hele den lacanianske metaforik, med Faderens indtræden i det materielle rum, i virkeligheden repræsenterer en højst pragmatisk tanke: nemlig, at sprogbrug er underlagt en symbolsk autoritet, og at konstitutionen af mennesket som sprogbruger og samfundsvæsen i højeste grad er betinget af, at visse pragmatiske forhold er 'i orden'.

5. Nogle tillægsspørgsmål ...

Inden jeg går over til min afsluttende kommentar på hele afhandlingen, vil jeg stille præses et par kortfattede og forhåbentlig let besvarede spørgsmål, som vi kan drøfte, hvis der er tid til det. I parentes vil jeg blot nævne, at præses ikke har haft held med sig da han skulle udrydde trykfejlene i sin afhandling; der er en del gengangere fra originalmanuskriptet, hvoraf de fleste dog kan rettes uden problemer. Her nævner jeg blot nogle af de værste, som måske ville forblive upåtalte, hvis de ikke blev halet frem

af literaturlistens sump. Det hedder f. eks. Johns, ikke John, Hopkins University (*passim*); og *systematics*, not *systemics*, i Sacks et al.'s udødelige artikel fra 1974. Saussures værk er kaldt *Cours*, ikke *Course*; og Chris Sinhas nye bog (1996) er fraværende i bibliografien; det samme gælder Kulenkampff (1964). Den anden forfatter til *The meaning of meaning* hedder Richards, med -s til slut, mens den kendte amerikanske psykolog Hilgard (tilmed fadder til en gade på UCLAs campus) staver sit navn med kun et -a-. I Storchs titel skal det hedde *Wirklichkeitsbereiche*, ikke *Wirklichsbereiche*; *linguaggio* på italiensk staves med kun i alt 3 g'er (i Piro 1967); kirkefaderen Augustin har enten et latinsk -us eller intet efter sit navn, og derfor skal det engelske vedhæng -e væk (s. 198, fn. 124); og så fremdeles. Nu til noget mere alvorligt.

Karakteristisk for skizofren tale er, ifølge Luce Irigaray, en manglende skelen mellem udsagn og udsigelse

Dette forekommer mig at være en frugtbar tanke, og præses omtaler den også udførligt i sin afhandling (ss. 145-146). Men kan den ikke sættes i forbindelse med hans egen komponentmodel? Hvordan forholder denne 'skæve knapning' mellem udsagn og udsigelse sig til f. eks. konstitutionen af det talende subjekt i komponent nummer tre ('C3')? Som eksempel, tag s. 216, hvor subjektet siges at præsentere sig gennem *udsagnet* i en kontekst og kollektivitet; men hvad med *udsigelsens* rolle her?

Det righoldige tekstmateriale (specielt i det oprindelige appendiks) baserer sig for størstedelen på skriftlige tekster eller nedskrevne interview. Afhandlingens diagnoseredskab er da også primært udviklet ud fra et studium af de skriftlige 'skizofasier'. Kan man uden videre gå ud fra, at komponentmodellen kan anvendes på mundtlig sprogproduktion hos skizofrene, i modsætning til 'normale' talende? Kan analyseapparatet med tid og stunder tænkes at blive så let at håndtere at det kan bruges som en slags 'field guide' i sproglig omgang med skizofrene – hvem ved, tilmed i bærbar form, som en CSD ('Computerized Schizophrenia Detector')?

6. Afsluttende bemærkninger

Præses har i nærværende afhandling sat sig et højt mål: at integrere forskningsresultater fra så forskellige videnskaber som psykologi, semiotik, narratologi og lingvistik. Central for dens konceptualisering er tanken om en udsigelsesmæssig fortolkning af tankeforstyrrelserne, som de kommer til udtryk i den 'forrykte tale'.

I forhold til det tidligere forsøg (fra 1979, i bogen *Det er et bånd der taler*) må den nye konception betegnes som langt overlegen. Præses inddrager nyere psykoanalytisk tænkning i sine fortolkninger af skizofasien ('den andens stemme'; konstitutionen af det psykiske rum; osv.), samt klarer at relatere forstyrrelserne til udviklingsmæssige fejludviklinger i den

skizofrenes tidlige ontogenese. Syv-komponentmodellen (her skal man lige huske på, at præses ved sin komponentmodel går Anton Bruckner i næringsen, når han kalder førstekomponenten for 'nulte' – hvem véd, resultatet af en tidligere undertrykkelse?), altså syv-komponentmodellen anskueliggør denne udvikling ved hjælp af Lacans to nøglebegreber, det *imaginære* og det *symbolske*, og præses formår at relatere denne todelte udvikling til, og placere den i, det 'deiktiske rum', som henholdsvis styres af maternalitet og paternalitet.

Sprogets rolle bliver nu klar: overgangskomponenten C3 befæster subjektets identitet, som den er forankret i det imaginære, men udtrykt gennem det symbolske. Afsender- og modtagerrollen bliver ligeledes konsolideret på denne måde; hvis der går kludder i konstitutionen af disse roller, får man de typisk-skizofrene symptomer af tanke- og taleforstyrrelser: tankeblokering, autistisk tale (eller bedre: ikke-tale), associationsforvriddning, manglende hypotesedannelse når det gælder modtagerens intentioner, osv. (jf. afhandlingens s. 299).

Jeg har i indledningen karakteriseret præses' arbejde som 'grænseoverskridende': den holder sig ikke inden for en snæver faglig ramme, men søger ud blandt nabofelterne og tilstødende discipliner for at få den bedst mulige og mest omfattende fortolkning. Som sådant er arbejdet jo også *holistisk*, for nu at bruge et modeord. Men der er mere. Præses har ikke blot overskredet, men *sprængt* grænserne for det snævre fagrelaterede. Han er særdeles velbevandret i semiotik og forstår at håndtere de narratologiske redskaber. Idet han udnytter sin solide fundering i disse discipliner og lingvistikken (og selvfølgelig også i hans eget fagområde, psykologi og psykiatri), og benytter dem som redskaber, har han formået at slå nogle af »fortidens møre mure«, som forskningen traditionelt omgiver sig med, »i stykker«. Med andre ord, afhandlingen er ikke kun *banebrydende*, men repræsenterer et virkeligt *gennembrud*.

Det mest imponerende ved afhandlingen i henseende til *praksis* er alligevel den konstante forankring i den ætiologiske tænkning, som bogen er præget af. Komponentmodellen operationaliseres, og der gives bud på, hvordan man karakteriserer og genkender skizofren sprogproduktion i forhold til dens årsager. Der er i bogen hele tiden en tæt forbindelse til den psykiatriske praksis og til patienterne, således at læseren fornemmer at det, der tales om, ikke kun er en illustrativ 'case', men har at gøre med levende mennesker og deres problemer.

Meget positivt vurderer jeg også den *dialektiske* tilgang til diagnosen og helbredelsen: der lægges stor vægt på at der ikke kun skal arbejdes i fællesskab med patienten, men at der skabes en dialektisk spidsbue, hvis elektroder tændes og holdes tændt ved en vedvarende interageren. Komponentmodellen har således både en konstitutiv (ontogenetisk) og diagnostisk karakter: de skizofrene tankeforstyrrelser må have en årsag, og den findes ikke kun i genesen eller den fysiske konstitution af patienten (even-

tuelt helbredelig ved medikamentering), men i den sociale og narrative interaktion, hvorved det semiotiske rum bliver udformet og skizofrent forvredet. Jeg vil ikke så gerne kalde denne orientering for 'anti-psykiatrisk' (på grund af den historiske ladethed som denne term indebærer), men i stedet foreslå betegnelsen *dia-psykiatri*: dvs. en psykiatrisk fremgangsmåde der baserer sig på en dialektisk forståelse, ikke blot af patienten og dennes symptomer, men af selve *forståelsen af symptomerne* og det deraf følgende behandlingsforløb.

Jeg har i det foregående gentagne gange henvist til den tidligere udgave af komponentmodellen, som den fremstår i 1979-bogen. Det er denne bog (skrevet sammen med Harly Sonne, som desværre ikke fik lov at opleve modellens forbedrede udgave), der dannede begyndelsen til, og udgangspunktet for, mit eget forhold til hvad man kunne kalde en 'semiotisk-lingvistisk orienteret psykologi', og ikke mindst til præses himself. Det er også denne bog, som nu er genopstået som en gedigen disputats, som jeg er glad for at have været med til at bedømme. I mit langvarige forhold (mere end tyve år, tror jeg) til både emnet og præses har jeg haft særdeles mange gode oplevelser med begge, både på det personlige og på det faglige plan. Og således (for nu at forblive i det semiotisk-narrative) vil jeg, både i min kvalitet af 'modstander' og 'hjælper', lykønske dig, Bent, med denne store fortælling, din disputats, som udgør dit virkes foreløbige højdepunkt og kronen på dit værk. Jeg er overbevist om, at denne bedrift ikke vil være den sidste milepæl du runder i din løbebane; ej heller vil den kun være til gavn for dig selv og din familie.

Tak, Bent, og tillad mig at tilføje to ord fra vores delvis fælles baggrund, som udtrykker alt dette på en mere personlig måde: *Mazal tov!*

REFERENCER

- AUSTIN, J. L. (1962): *How to do things with words*. London: Oxford University Press.
- CHOMSKY, N. A. (1957): *Syntactic structures*. The Hague: Mouton.
- CHOMSKY, N. A. (1964): *Cartesian linguistics*. New York: Harcourt & Brace.
- FELMAN, S. (1980): *Le scandale du corps parlant*. Paris: Seuil.
- GILL, S. P., M. KAWAMORI, Y. KATAGIRI & A. SHIMOJIMA (2000): 'The role of body moves in dialogue'. I: RASK, *Internationalt tidsskrift for sprog og kommunikation* (Odense University), 12:89-114.
- GREGERSEN, F. (1993): *Sociolingvistikens (u)mulighed*. København: Tiderne skifter.
- HALL, E. T. (1962): *The silent language*. Garden City, NY: Bantam.
- HARDER, P. (1996): *Functional semantics. A theory of meaning, structure and tense in English*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- ROSENBAUM, B. & H. SONNE (1979): *Der er et bånd der taler*. København: Gyl-dendal.
- WATZLAWICK, P., J. BEAVER & D. JACKSON (1967): *The pragmatics of human communication*. New York: Norton.